

Posvetovanje o Zagrebu v revolucionarnem delavskem gibanju, socialistični revoluciji in socialistični graditvi

V Zagrebu je bilo v dneh od 3. do 4. aprila 1968 pod tem naslovom dvodnevno znanstveno posvetovanje o vlogi Zagreba v delavskem gibanju med obema vojnama.

Posvetovanje sta organizirala mestni komite ZKH v Zagrebu in institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske ob 40-letnici VIII. konference zagrebške organizacije ZKH. Posvetovanje naj bi v referatih in koreferatih zgodovinarjev raziskovalcev in v obravnavi udeležencev delavskega gibanja pokazalo v določeni meri, kakšno vlogo je imel Zagreb v zgodovinskem razvoju revolucionarnega delavskega gibanja in ZKJ med obema vojnama, v socialistični revoluciji in socialistični graditvi naše skupnosti. Prvi del posvetovanja, ki je bilo posvečeno obdobju med obema vojnama, je bilo opravljeno v omenjenih dneh, drugi del pa, ki se nanaša na razdobje socialistične revolucije in socialistične graditve, bo v začetku maja letos.

Posvetovanja so se udeležili zgodovinarji, ki raziskujejo obravnavano problematiko, javni delavci in udeleženci revolucionarnega delavskega gibanja v Zagrebu med obema vojnama. Povabili so tudi zgodovinarje iz drugih republik, ki jih obravnavana problematika zanima.

V dveh dneh posvetovanja se je zvrstilo 12 referatov in koreferatov, ki jih je dopolnila še bogata in obsežna obravnava udeležencev delavskega gibanja v Zagrebu med obema vojnama. Na kratko bom označil, kaj se je na posvetovanju obravnavalo.

Ivan Jelić je imel referat z naslovom Komunistična partija Jugoslavije v družbenopolitičnem razvoju Zagreba med obema svetovnima vojnama, ki je imel značaj uvodnega referata.

Gordana Vlačić je obravnavala osmo mestno konferenco zagrebških komunistov in njen zgodovinski pomen. Ko je obravnavala frakcijske boje, je ugotavljala, da sta bili desnica in levica složni v težnjah onemogočiti prihod delavcev v vodstvo partije. Odgovarjala je na vprašanje, zakaj je zagrebška partijska organizacija zahtevala prekinitev frakcijskih bojev in pri tem uspela. Uspela je, ker so bili zagrebški komunisti najštevilnejši, s staro tradicijo, struktura članstva je bila dobra (tri četrtine članstva so predstavljali delavci), njihova idejnost trdna. Zavedali so se, da je frakcijske boje mogoče preprečiti edino s frakcijskim delom med članstvom. Spustili so se v boj tudi z levo frakcijo, ki je menila, da ima večino v članstvu in zato ni dovoljevala, da jo kdo imenuje frakcijo. To so sklenili na VIII. konferenci.

Nada Jovanović je obravnavala odprto pismo kominterne z dne 13. aprila 1928 o boju proti frakcionaštvu, kako so to pismo obravnavali in kako so njegove sklepe izvajali v Srbiji. Ugotavljala je, da je v beograjski organizaciji in organizacijah, ki so težile k Beogradu, naletelo na odpor, ki mu je sledilo izključevanje, da pa v Nišu ni bilo takih težav.

Milenko Palić je v svojem sestavku prikazal, s kakšnimi težavami so se borili komunisti v Vojvodini, kjer so bili specifični problemi. Centralni komite ni kazal razumevanja za probleme poljedelskega proletariata, ki je v Vojvodini v veliki večini, niti za narodnostno strukturo tega proletariata. Od 1925 do 1928 so neodvisni sindikati lepo uspeli med poljedelskim proletariatom (število članstva je naraslo od 1500 na 3200), manj uspehov pa so imeli med industrijskim proletariatom. Sindikalne in partijske centrale so posvečale premalo pozornosti temu

delu. Članstvo je izražalo nezadovoljstvo, ker mu centralni komite ni pomagal pri delu na vasi, časopisi pa so služili preveč obračunavanju med frakcionisti. Partijska literatura je do leta 1925 prihajala samo v srbohrvatskem jeziku, v madžarskem od leta 1925, v nemškem pa šele od leta 1928.

Leopold Kobsa je obravnaval dejavnost socialdemokratske stranke Hrvatske in Slavonije v razdobju od obnove delovanja leta 1917 do združevalnega kongresa leta 1919 s posebnim poudarkom na procesih, ki so potekali v zagrebški organizaciji. Ugotavljal je, da je Koraćevo vodstvo socialnodemokratske stranke oportunistično zaviralo razvoj revolucionarnega socialističnega gibanja, ki se je začelo spomladi 1917. Delavstvo še ni bilo koncentrirano v večjih središčih, 60 % delavstva so predstavljali delavci manjših podjetij z manj kot 20 delavci; Zagreb je bil največje industrijsko središče. Od okrog 70.000 delavcev na Hrvatskem in v Slavoniji leta 1919 jih je bilo 12.000 politično organiziranih, 17.000 pa jih je bilo strokovno organiziranih v okviru Opšteg radničkog saveza (ORS). Do združevalnega kongresa je število sindikalno organiziranih delavcev narastlo že na 50.000, organizirali pa so se v okviru Kartela strukovnih saveza, v oportunističnem Opštem radničkem savezu jih je ostalo le še 2.500. Kljub vsemu leвица ni popolnoma kazala razpoloženja delavstva. Ni se postavila na čelo revolucionarnega delavstva na poti v revolucijo. Uspelo pa ji je izvleči delavstvo iz vpliva reformističnih socialnih demokratov. Zagrebška organizacija je bila najmočnejša in je imela najpomembnejšo vlogo v naprednem revolucionarnem gibanju.

Mira Dimitrijević je podala strukturo delavskega razreda in gospodarski razvoj Zagreba v medvojnem obdobju. Ugotovila je, da se je industrija Zagreba od leta 1918 do 1938 povečala za dvainpolkrat, število delavcev pa je narastlo od 6.000 na 18.000, kar je predstavljalo 8 % vseh delavcev v Jugoslaviji. Delavci so predstavljali eno petino vseh prebivalcev Zagreba. 70 % delavcev je bilo zaposlenih v industriji in gradbeništvu. Industrija v Zagrebu je doživela največji polet razvoja v letih 1919 do 1931. V vojni zagrebška industrija ni bila poškodovana, otrsela pa se je avstro-ogrške odvisnosti, povečalo se ji je tržišče. S sodelovanjem tujega kapitala se je industrija širila. Stabilizacijska kriza leta 1924 tega razvoja ni prekinila, ob svetovni gospodarski krizi pa so odpustili 7.000 delavcev, kar je prizadelo tudi okrog 40.000 njihovih družinskih članov. Leta 1931 se začne v razvoju industrije nova faza. Podjetniki so začeli izvajati široko zasnovano racionalizacijo, kar je zbudilo pri delavstvu mnogo štrajkov, predvsem v tekstilni industriji. Leta 1934 se je čutila oživitve gospodarstva, ki se je združevalo v kartele, poslovanje pa je bilo zelo previdno v primerjavi s prejšnjo ekspanzijo. Liberalizem je zamenjal državni intervencionizem — industrijo so začeli na veliko graditi v Beogradu.

Zagreb se je razvil v največje središče hrvatskega gospodarstva. Razvijajoča se industrija je črpala poceni delovno silo iz zagorskega bazena, kar je zniževalo delavske plače v Zagrebu in vplivalo na slabo kvalifikacijsko strukturo delavstva. Boljša delovna mesta so v mnogih primerih zasedali tuji kvalificirani delavci, predvsem Čehi, Poljaki, Nemci. Mezde nekvalificiranih, polkvalificiranih in kvalificiranih delavcev so bile v razmerju 100 : 112 : 190. Med zlasti slabo plačanimi nekvalificirani delavci so prevladovala ženske, katerih odstotek je naraščal zlasti med krizo. Kot delavski razred prve generacije je imelo to delavstvo vse začetne slabosti, sindikalno je bilo neorganizirano in se je zadovoljevalo z najnižjim življenjskim standardom.

Vojo Rajčević je obravnaval VIII. konferenco zagrebške partijske organizacije in SKOJ, Zorica Stipetić pa stališča zagrebških književnikov komunistov do osnovnih družbenih vprašanj v času od 1917 do 1927.

Zdenka Simončič je obravnavala dejavnost Socialistične delavske partije Jugoslavije (komunistov) ob volitvah za mestno zastopstvo Zagreba 21. marca 1920.

Stanislava Koprivica-Oštrić je govorila o Nezavisni delavski stranki Jugoslavije v Zagrebu, kako se je začel proces zlivanja članstva NRPJ s KPJ. Ugotavljala je enotnost zagrebškega delavstva in kot primer navedla solidarnostno stavko 20.000 zagrebških delavcev junija 1924, pri kateri je sodeloval tudi HRS kot protest na trboveljske dogodke. Frakcijski boji pa niso negativno vplivali samo na partijsko članstvo, pač pa tudi na delavstvo.

Ljubica Petrović je obravnavala revolucionarno sindikalno gibanje v Zagrebu od leta 1929 do 1933. Podala je razvoj stališč partijskega vodstva do delovanja komunistov v sindikatih po prepovedi neodvisnih sindikatov. Direktiva razbijati reformistične sindikate (URSSJ in ORS) in formirati ilegalne sindikate po partijskem vzoru trojk, se je pokazala za neuspešno. Nemogoče je bilo izvesti vsako večjo akcijo. Delo se je omejevalo na sestanke in zbiranje rdeče pomoči. Na tej liniji, ki je bila tudi linija kominterne, je vodstvo KPJ vztrajalo vse do julija 1932, ko je prevladalo načelo vstopati v obstoječe sindikate, poiskati sindikate, v kateri bi bilo lažje izvajati politiko partije. Nekateri delavci-komunisti pa niso čakali na ta navodila in so že prej sami, proti navodilom vodstva, vstopali v reformistične sindikate in tam delali. Tako so gradbeni delavci že konec leta 1919 vstopali v URSSJ, delavci železniških delavnic v Zagrebu pa leta 1930. Tekstilci so do leta 1931 vstopali v ORS, potem pa prestopili v URSSJ (Savez šivačko odečnih radnika). Leta 1933 so prevzeli komunisti vodstvo v Ursovem sindikatu lesnih delavcev. Vstopanje komunistov v URSSJ je bilo sistematično. Socialisti so se jih bali in so ovirali njihovo vstopanje v URSSJ, ki je bil v Zagrebu najmočnejša sindikalna organizacija.

Bosiljka Janjatović je prikazala nekatere aspekte delovanja KPJ v zagrebških sindikalnih organizacijah v razdobju 1933 do 1941 in prevzemanje vodilne vloge v URSSJ. Ugotavljala je, da je v teh letih zelo narastlo zanimanje za delavske strokovne organizacije. Poleg povečane dejavnosti komunistov so se za sindikalne organizacije delavstva zanimale vse meščanske stranke. Podala je pregled najpomembnejših sindikalnih organizacij v Zagrebu. URSSJ in ORS so bili socialistični sindikati, URSSJ pa so vodili komunisti, ki so prevzemali v njem vse več položajev. HRS (Hrvatski radnički savez) je bila izpostava HSS med delavstvom. Bil je številčno močna strokovna organizacija, pri katerem je partijska politika akcijske enotnosti zadevala na največje težave. Radnički sindikalni savez kot sindikat katoliškega delavstva, liberalna Narodna strokovna zveza in režimski Jugoras niso imeli pomembnejših pozicij v Zagrebu. Partija si je prizadevala doseči akcijsko in organizacijsko enotnost vseh teh sindikalnih organizacij. V organizacijskem smislu se enotnost sindikatov v Zagrebu ni uresničila.

Referate in koreferate je dopolnila obširna in bogata obravnava. V njej so sodelovali največ udeleženci delavskega gibanja v Zagrebu. Pokazala je, da je bilo delavsko gibanje v Zagrebu organizirano, kljub temu da so se v vodstvu vodili frakcijski boji, da pa se ti boji niso prenašali med članstvo, zlasti pa ne med delavstvo. Razpravljalci so dalje priznavali, da so bile od 1933 pogosto partijske parole preveč levo sektaške, da so prevladovale parole za oboroženo revolucijo, za zvezo socialističnih republik Jugoslavije, ki jih široke mase takrat

niso mogle sprejeti. Zanimarjane pa so bile parole za vsakdanje zahteve delavcev, za konkretne akcije. To se je bistveno spremenilo v letih 1933 do 1937, ki so bila čas boja za mase.

Zelo zanimiv je bil prispevek za obravnavo o progresivnem študentskem gibanju v Zagrebu. Podal je tudi socialno strukturo aretiranih študentov in najpogostejše povode aretacij. Med aretiranimi je bilo veliko Čehov in Poljakov, ki so v Zagreb pribežali pred Hitlerjem. Ugotovil je, da se je število aretacij zelo povečalo po sporazumu Cvetković—Maček, iz česar sklepa, proti komu je bil sporazum sklenjen.

Med obravnavo je zbudil mnogo zanimanja tudi prispevek udeleženca VIII. konference. Govoril je o obravnavi odprtega pisma kominterne z dne 13. aprila 1928 v Zagrebu, kjer so se zbrali delegati iz vseh delov države, in da je bil za Slovenijo delegat Jaka Žorga.

Razpravljalci so opozarjali na drobno vsakdanje delo mnogih delavcev, ki niti niso bili komunisti, so pa zavestno tvegali nevarnost in pomagali v delavskem boju. To so bili številni kolporterji, ki so širili partijski tisk, delavci, ki so prevzemali uredništva partijskih legalnih listov, in delavci, ki so pomagali partijski literaturi v finančnih težavah.

Obravnava je opozorila referente, da so dali prevelik poudarek frakcijskim bojem.

Od zgodovinarjev je v razpravi sodelovala dr. Mirjana Gross. Govorila je o stanju historiografije delavskega gibanja in ugotovila, da se doslej največ bavi s političnimi problemi, ker je do tovrstnih virov lažje priti. Frakcijskim bojem se ne daje prevelik poudarek, zlasti ne zlonamerno, do tega pride, ker so ti pojavi najbolj vidni. Za sociološko, ekonomsko zgodovino pisje pa še niso izdelane vse metode dela. V prvi fazi podajamo dejstva, prikazovanje delovanja mas pa še čaka obravnave. Sintezo zgodovinskega razvoja delavskega gibanja pa je od mlade generacije zgodovinarjev še prezgodaj zahtevati. Sistematičnemu zgodovino pisju bi udeleženci delavskega gibanja najbolje pomagali s pisanjem spominov, ki bi zgodovinarjem služili kot vir.

Gradivo s tega posvetovanja zgodovinarjev in udeležencev o vlogi Zagreba v delavskem gibanju med obema vojnama bo institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske objavil. Želeti bi bilo le, da bi čimprej dobili v roke zbornik razprav s tega posvetovanja.

France Kresal